

VỀ VIỆC DÙNG CÂU HỎI TRONG DẠY ĐỌC - HIỂU VĂN BẢN Ở NHÀ TRƯỜNG PHỔ THÔNG

DƯƠNG THỊ HỒNG HIẾU *

1. Khái niệm đọc - hiểu đã trở nên quen thuộc đối với giáo viên dạy Ngữ văn ở nhà trường phổ thông trong vài ba năm trở lại đây. Hiện nay, hầu như mọi người đều thay từ “giảng văn”, “phân tích” bằng từ “đọc - hiểu”. Phân môn giảng văn trước kia giờ được gọi là phân môn đọc văn. Tuy vậy, không phải giáo viên nào cũng hiểu một cách thấu đáo về khái niệm “đọc - hiểu”, nhất là khi sử dụng khái niệm này trong lĩnh vực dạy học. Vì vậy, đó đây còn có những trường hợp triển khai dạy theo lối đọc - hiểu một cách lúng túng, giáo viên vẫn mơ hồ về sự khác biệt giữa dạy học văn theo cách đọc - hiểu và dạy theo lối phân tích truyền thống.

Như vậy, thế nào là đọc - hiểu trong dạy học Ngữ văn?

Ở đây, cần phân biệt đọc - hiểu với tư cách là một cách thức tiếp nhận văn học với đọc - hiểu với tư cách là một phương hướng, chiến lược dạy học.

Dựa trên lí thuyết tiếp nhận văn học, người ta nhận thấy quá trình tiếp nhận một văn bản chủ yếu thông qua hoạt động đọc. Theo đó, người đọc trải qua từng cấp độ đọc để tiếp cận với văn bản và cuối cùng là chiếm lĩnh văn bản ấy. Do đó, hiểu theo nghĩa là một cách thức tiếp nhận văn học, người ta chia đọc - hiểu ra nhiều cấp độ khác nhau : đọc lướt, đọc thông, đọc sâu, đọc sáng tạo... Trong đó, vai trò chủ động của chủ thể tiếp nhận văn bản được đề cao. Vì chỉ khi nào chủ thể tiếp nhận chủ động tiếp xúc với văn bản qua hoạt động đọc, trực tiếp thể nghiệm các tư tưởng và cảm xúc, các nội dung của văn bản được thể hiện qua nghệ thuật ngôn từ thì mới thực sự nắm bắt được các giá trị của văn bản đó. Và mỗi bạn đọc, với kinh nghiệm, vốn sống, khí chất, khả năng... của mình sẽ rút ra được những kết luận riêng, phù hợp và cần thiết cho bản thân. Từ đặc điểm này, soi chiếu vào hoạt động dạy học trong nhà trường, người ta ngỡ ngàng nhận ra rằng bao nhiêu năm nay, thầy cô giáo vẫn luôn làm người thương thức văn chương hộ cho học sinh rồi giảng lại cho các em nghe và chép. Đến khi thi cử,

* ThS, Trường ĐHSP Tp.HCM.

các em cũng chỉ cần thuộc lời thầy là có thể làm được bài. Vì thế có nhiều học sinh không cần đọc văn bản mà thi vẫn có điểm cao. Điều này dẫn đến một thực tế là nhiều học sinh không đọc văn, không có khả năng tự mình hiểu văn và không có kĩ năng đọc văn. Nhiều em có tâm lí chờ đợi đến lớp để nghe thầy cô giảng rồi ghi chép chứ không tự đọc và tìm hiểu trước vì trước sau gì thì thầy cô cũng sẽ cung cấp cho các em đáp án chi tiết về văn bản ấy. Vì vậy, nếu cho các em làm bài về một văn bản hoàn toàn mới, thầy cô chưa dạy thì chắc chắn nhiều em sẽ không thể làm được. Chúng ta vẫn nhớ trong nhiều năm gần đây, khi thi cử, Bộ giáo dục và đào tạo chỉ cho phép sử dụng những văn bản đã học trong chương trình. Và đã có lần nhiều phụ huynh (và cả những người không phải là phụ huynh) đã xôn xao phản đối vì có ai đó đã lỡ ra “nhầm” đề thi ở một bài mà học sinh chưa học đến trong chương trình ... Nhận thức được những hạn chế của lối dạy học cũ này, trong những năm gần đây, cùng với việc thay sách giáo khoa, những người biên soạn đã đề xuất đổi mới chương trình, theo đó, chương trình được xây dựng theo hai trục tích hợp : Đọc văn và Làm văn. Với chương trình mới này, *“các tri thức văn học, văn hoá, lịch sử, tiếng Việt ... trở thành những tri thức chung như là những công cụ nhằm giúp học sinh giải mã (đọc - hiểu) văn bản cũng như tạo lập văn bản. Với tinh thần này, dạy văn thực chất là dạy cách đọc, cách giải mã văn bản. Thông qua những văn bản, tác phẩm cụ thể (như là những mẫu), một mặt giúp học sinh khám phá ra vẻ đẹp cụ thể độc đáo của văn bản, tác phẩm đó, mặt khác hình thành và rèn luyện cho các em cách thức khám phá, cách đọc một kiểu văn bản - một thể loại tác phẩm nhất định. Nói cách khác, dạy như thế là nhằm trang bị cho học sinh văn hoá đọc để các em có thể tự mình đọc và học suốt đời.”* [4, tr.83]. Như vậy, cho đến nay, tuy không phải không còn người chưa đồng ý với chủ trương trên nhưng nhìn chung các giáo viên phổ thông đã và đang chuyển dần từ lối dạy giảng văn, phân tích, bình giảng sang cách hướng dẫn học sinh đọc - hiểu văn bản.

2. Tuy nhiên, trong quá trình vận dụng đọc - hiểu với tư cách là một phương hướng, chiến lược dạy học ở nhà trường phổ thông, nhiều giáo viên còn chưa ý thức rõ về tinh thần đọc - hiểu nên trong giờ dạy còn nhiều lúng túng. Một số giáo viên cho rằng điểm khác biệt cơ bản của dạy học theo lối truyền thống và dạy theo tinh thần đọc - hiểu chỉ là tăng cường việc đọc văn bản của học sinh tại lớp. Vì vậy, nếu như trước đây giáo viên thường ít chú ý đến việc đọc của học

sinh thì giờ họ đã tăng thời lượng cho học sinh đọc tại lớp với nhiều hình thức khác nhau như đọc phân vai, đọc diễn cảm, đọc để tìm hiểu từ khó... Tuy nhiên, đến phần khai thác, tìm hiểu văn bản thì nhiều giáo viên còn rất lúng túng. Đa số vẫn giảng bình theo lối cũ. Một số đã quan tâm hơn đến việc đặt câu hỏi cho học sinh nhưng bản chất các câu hỏi vẫn chưa đúng tinh thần đọc - hiểu. Qua việc dự giờ và tìm hiểu, chúng tôi nhận thấy có một số lỗi mà giáo viên phổ thông thường mắc phải khi sử dụng hệ thống câu hỏi để dạy đọc hiểu văn bản như sau :

2.1. Câu hỏi vụn vặt, rời rạc

Để giúp cho học sinh có thể biết cách đọc và hiểu văn bản, câu hỏi cần phải có tính hệ thống. Theo đó, các câu hỏi được được thiết kế xoay quanh một nội dung cơ bản của văn bản, hỗ trợ nhau giúp cho học sinh nắm bắt được nội dung ấy. Vì vậy, các câu hỏi vụn vặt, rời rạc thường chỉ giúp học sinh hiểu những khía cạnh nhỏ, tương đối đơn giản của vấn đề nên ít có tác dụng trong việc giúp học sinh hiểu và khái quát được toàn bộ nội dung bài.

2.2. Câu hỏi chưa đi hết vấn đề

Thường những câu hỏi vụn vặt là những câu hỏi chưa đi hết vấn đề. Tuy nhiên, không phải cứ có một hệ thống từ vài ba câu hỏi trở lên đã là đảm bảo các nguyên tắc trong việc xây dựng câu hỏi đọc hiểu. Câu hỏi không những phải có tính hệ thống mà còn phải giải quyết trọn vẹn một vấn đề của bài học. Tuy nhiên, có lẽ do vấn đề thời gian hoặc do thói quen nên một số giáo viên chỉ hỏi học sinh một số câu hỏi xoay quanh những chi tiết, tình tiết gắn với nội dung chính nhưng khi học sinh đã trả lời đến điểm mấu chốt nhất của vấn đề thì thay vì cần gọi cho các em tự chốt lại nhưng giáo viên lại diễn giảng. Điều này gây cảm giác giáo viên chỉ dùng học sinh như là người hỗ trợ giúp mình khai thác vấn đề. Vì vậy, hiệu quả của câu hỏi chưa cao, giờ dạy vẫn nặng tính áp đặt.

2.3. Nhiều câu hỏi mang tính tái hiện, ít câu có tính gợi mở

Trong một hệ thống câu hỏi đọc hiểu, không phải không cần những câu hỏi tái hiện. Tuy nhiên, do loại câu hỏi này không có tích cực cao, và lại khá dễ nên ít kích thích được suy nghĩ của trò, vì vậy chỉ nên đóng vai trò là bước đệm, tạo cơ sở, tiền đề để hỗ trợ cho loại câu hỏi gợi mở, nêu vấn đề. Việc sử dụng quá

nhiều câu hỏi tái hiện sẽ làm giảm hứng thú của học sinh và hạn chế khả năng khám phá, tìm hiểu những vấn đề cốt lõi của văn bản ở các em.

2.4. Câu hỏi chủ yếu chỉ tập trung khai thác một văn bản cụ thể, giáo viên chưa chú ý đến việc trau dồi khả năng đọc-hiểu kiểu văn bản, thể loại tác phẩm của học sinh

Theo định hướng của chương trình và sách giáo khoa mới, để giải quyết mâu thuẫn giữa một bên là khối lượng tri thức khổng lồ của nhân loại đang ngày một tăng với một bên là quỹ thời gian của học sinh đang ngày càng ít đi do sự chi phối của nhiều nhu cầu trong cuộc sống hiện đại, các tác phẩm được đưa vào sách giáo khoa chỉ là những tác phẩm tiêu biểu cho các thể loại. Học sinh sẽ được tìm hiểu kĩ một mẫu văn bản đại diện cho một thể loại nào đó trong giờ lên lớp, sau đó sẽ được cung cấp một số tác phẩm theo thể loại vừa học để tự luyện tập (qua các giờ đọc thêm). Như vậy, giáo viên qua giờ học cần làm cho học sinh thấy rõ được đặc trưng của mỗi thể loại. Cụ thể, thông qua giờ dạy một bài, giáo viên cần giúp học sinh nắm được kiến thức trên 3 phương diện sau :

- (i) Các tác phẩm thể loại này có những đặc điểm gì cần lưu ý ?
- (ii) Tác phẩm này hay ở chỗ nào (nội dung và nghệ thuật) ?
- (iii) Cách thức tìm hiểu, tiếp cận kiểu tác phẩm, thể loại này ?

Tuy nhiên, trên thực tế, giáo viên vẫn còn nặng về việc khai thác cái hay, cái đẹp về nội dung cũng như hình thức của văn bản đang dạy mà ít chú ý đến việc tìm hiểu đặc trưng thể loại, đặc biệt là rất ít quan tâm đến việc hướng dẫn học sinh rút ra cách thức tìm hiểu, tiếp cận kiểu văn bản, thể loại tác phẩm ấy ...

3. Để có thể khắc phục những lỗi trên, điều quan trọng đầu tiên là giáo viên phải ý thức được việc vận dụng đọc - hiểu với tư cách là một phương hướng, chiến lược dạy học không hoàn toàn đồng nhất với đọc - hiểu với tư cách là một cách thức tiếp nhận văn học dù chúng có liên quan và tác động lẫn nhau. Cũng cần hiểu đọc - hiểu trong dạy học là một định hướng chứ không phải là một phương pháp cụ thể. Để dạy cho học sinh biết cách đọc và hiểu một loại văn bản, giáo viên có thể vận dụng nhiều phương pháp và biện pháp dạy học khác nhau. Trong đó, việc dùng câu hỏi hiện đang được sử dụng rộng rãi nhất vì nó có nhiều

ưu điểm và tương đối dễ triển khai trong mọi loại hình lớp học và mọi loại đối tượng học sinh. Tuy nhiên, để có thể xây dựng được một hệ thống câu hỏi theo tinh thần đọc - hiểu, cần lưu ý những điểm sau :

a. Khi xây dựng câu hỏi, cần xác định nội dung cần hỏi trước, xem đó có là nội dung quan trọng giúp học sinh hiểu được văn bản hay không. Rồi từ đó triển khai hệ thống câu hỏi. Trong đó, các câu hỏi phải gắn kết, hỗ trợ nhau, câu trả lời cho câu hỏi trước là tiền đề cho câu hỏi tiếp theo tiếp nối cho tới khi học sinh khám phá, hiểu được nội dung đã đề ra.

b. Tăng cường những câu hỏi mang tính gợi mở hoặc nêu vấn đề nhằm kích thích học sinh động não và tạo hứng thú cho các em.

c. Trong quá trình hỏi, người giáo viên cũng phải luôn lưu ý vị thế của mình. Ở đây, giáo viên không phải là người đưa ra những yêu cầu buộc học sinh giải đáp nhằm minh họa cho ý kiến của mình. Cần phải làm sao cho học sinh luôn ở thế chủ động, làm sao cho các em thấy bản thân trước những vấn đề đặt ra trong tác phẩm và biết tự mình lí giải những vấn đề đó. Cần tránh tạo cho học sinh tâm lí mình chỉ là người minh họa cho giáo viên. Hãy so sánh 2 dạng câu hỏi sau : (Cùng mục đích là hỏi để giúp học sinh khám phá những biện pháp nghệ thuật đặc sắc được sử dụng trong đoạn thơ A.)

Dạng 1 : *Em hãy cho cô biết trong đoạn thơ này tác giả đã sử dụng những biện pháp nghệ thuật gì ?*

Dạng 2 :

- *Em thấy đoạn thơ này hay hay không hay ?*

- *Vì sao em thấy nó hay ? Hay ở điểm nào ? (hoặc Vì sao em thấy nó chưa hay? Chỗ nào chưa hay ? Vì sao ?).*

Ở câu hỏi dạng 1, dù đây không phải là câu hỏi tái hiện nhưng vẫn phần nào mang tính áp đặt vì nó làm cho học sinh ngầm hiểu là cô đã phát hiện ra trong đoạn thơ có sử dụng một hoặc một số biện pháp nghệ thuật. Em chỉ làm nhiệm vụ là tìm cho ra để chứng minh điều cô nói là đúng. Còn ở câu hỏi dạng 2, trước hết học sinh được trình bày cảm xúc của mình. Tuy nhiên, các em cũng không thể trả lời một cách đại khái được vì ngay sau đó giáo viên sẽ yêu cầu em phải tự

chứng minh ý kiến của mình bằng những kiến giải và dẫn chứng cụ thể. Cách này không những giúp cho các em hiểu bài một cách sâu sắc mà còn tập cho các em thói quen cân nhắc trước khi nói, nói có sách, mách có chứng cứ không nói đại, nói cho có.

d. Cần chú ý xây dựng dạng câu hỏi về đặc trưng thể loại, câu hỏi nhằm khu biệt các thể loại khác nhau cũng như những câu hỏi về cách thức tìm hiểu, tiếp cận kiểu tác phẩm, thể loại. Trong chương trình Ngữ văn (ban cơ bản), không có giờ dành riêng cho việc tổng kết tri thức đọc hiểu về thể loại. Vì vậy, sau các bài hoặc nhóm bài dạy về từng thể loại, giáo viên cần thiết phải xây dựng hệ thống câu hỏi nhằm giúp học sinh trao đổi, thảo luận để rút ra những kết luận về cách thức tìm hiểu, tiếp cận kiểu văn bản, thể loại ấy. Trên cơ sở đó, yêu cầu học sinh vận dụng ngay vào việc thuyết trình, phân tích bài đọc thêm (nếu có). Qua việc nghe học sinh trình bày bài đọc thêm, giáo viên có điều kiện kiểm tra lại một lần nữa xem học sinh của mình đã thực sự nắm được cách thức tìm hiểu thể loại ấy chưa và từ đó có những bổ sung, điều chỉnh cần thiết.

Trên đây là một số đề nghị về việc sử dụng hệ thống câu hỏi trong dạy đọc - hiểu ngữ văn ở trường phổ thông. Trên thực tế, để triển khai dạy theo tinh thần đọc - hiểu, ngoài cách thức hỏi - đáp trực tiếp trên lớp, giáo viên còn có thể sử dụng nhiều phương pháp, biện pháp dạy học khác. Yêu cầu chung cho việc lựa chọn là các phương pháp, biện pháp ấy phải phát huy được tính tích cực của học sinh, phải giúp khuyến khích và buộc học sinh đọc, tìm hiểu văn bản và trao đổi những suy nghĩ về văn bản trên lớp với giáo viên và các bạn. Một số phương pháp, biện pháp hiện đang được nhiều người quan tâm là dạy học theo dự án, dạy học giải quyết vấn đề, sử dụng Worksheets, thảo luận nhóm, ... Tuy nhiên, mỗi một cách thức đều có những khó khăn và thuận lợi riêng. Vì vậy, vẫn cần được tiếp tục nghiên cứu, tìm hiểu. Trong khi tiếp tục tìm hiểu các phương pháp, biện pháp dạy học ấy, việc nghiên cứu, trau dồi kỹ năng xây dựng hệ thống câu hỏi đọc - hiểu, một cách thức quen thuộc và đang được hầu như mọi giáo viên phổ thông sử dụng có ý nghĩa quan trọng nhất định.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nguyễn Thanh Hùng (2004), *Đọc hiểu văn chương*, Tạp chí Giáo dục, số 7, trang 22-26.

- [2] Phan Trọng Luận (chủ biên) (2001), *Phương pháp dạy học văn*, NXB Giáo dục, Hà Nội.
- [3] Phan Trọng Luận (chủ biên) (2006), *Tài liệu bồi dưỡng giáo viên thực hiện chương trình, sách giáo khoa lớp 10 trung học phổ thông (môn Ngữ văn, ban cơ bản)*, Hà Nội.
- [4] Trần Đình Sử (chủ biên) (2004), *Tài liệu bồi dưỡng giáo viên dạy chương trình và sách giáo khoa lớp 11 thí điểm (môn Ngữ văn, bộ 1)*, Viện Nghiên cứu sư phạm, Hà Nội.
- [5] Trần Đình Sử (chủ biên) (2005), *Tài liệu bồi dưỡng giáo viên dạy chương trình và sách giáo khoa lớp 12 thí điểm (môn Ngữ văn, bộ 1)*, Viện Nghiên cứu sư phạm, Hà Nội.

Tóm tắt :**Về việc dùng câu hỏi trong dạy đọc - hiểu văn bản ở nhà trường phổ thông**

Hiện nay, sử dụng câu hỏi là cách thức được nhiều giáo viên chọn lựa trong quá trình dạy đọc - hiểu ở nhà trường phổ thông. Bài viết đưa ra những nhận xét về một số hạn chế thường gặp trong việc sử dụng các câu hỏi và đề xuất một số lưu ý giúp giáo viên xây dựng hệ thống câu hỏi đáp ứng yêu cầu hướng dẫn học sinh đọc hiểu văn bản.

Abstract :**About using questions in teaching reading comprehension at high schools**

Nowadays, raising questions is one of the ways to teach reading comprehension at high schools which a lot of teachers use. The article is about that comments on some common mistakes in asking questions and that suggests some ways to raise question system to meet the requirements of teaching reading comprehension.